

ФЕНОМЕН ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ПОЛІСА

Серед науковців точаться багаточисельні дискусії навколо проблеми поліса. За своєю суттю вони є нічим іншим, як спроба відповісти, на здавалось би, просте питання: що таке поліс?

Безперечно, тема поліса є однією з найголовніших при вивченні античності, особливо грецької античності доелліністичного часу. Визначаюча роль феномену давньогрецького поліса в розвитку античної грецької цивілізації викликала першочерговий інтерес дослідників саме до цього явища.

Греки полісом могли називати і державу з її інститутами і органами влади, і місто з його будовами, і людей, які жили у цьому місті й складали його громадянський колектив. Ймовірно, у свідомості давніх греків ці складові були єдиним цілим і у своїй сукупності становили поліс.

Щодо часу появи поліса, то є такі версії: перша – це продукт післямікенської епохи, що сформувався протягом першої половини I тис. до н. е. [1, с. 24], друга – мікенське або навіть домікенське походження полісу [2, с. 63].

Важливо зазначити, що не кожен грецьку общину можна вважати полісом, адже навіть у часи найвищого розквіту полісного ладу, він не був єдиною формою державного об'єднання в Елладі. У грецькому світі йому були альтернативи. Так, на периферії поряд з полісами існували «етноси», які були певною формою соціально-політичного устрою, громадою, яка передбачала наявність громадянства. Мабуть, в «етносі» більшою мірою виступав на перший план територіальний елемент, в той час як у полісі – людський фактор [3, с. 12].

Фактично з початку становлення антикознавства термін «поліс» вживається і розуміється у європейській науці головним чином як місто-держава чи держава-місто. Тоді виникає питання: що спільного між грецьким містом-державою та східним? Звичайно, на Близькому Сході міста-держави також відіграли важливу роль у становленні та розвитку цивілізації. Спільним прототипом як античного, так і східного різновидів міста-держави може вважатися самоврядна територіальна або територіально-племінна община, яка має своїм політичним і релігійним центром поселення міського типу. Але Схід не мав явища аналогічного грецькому полісу [4, с. 7-8].

Насправді спроби надати полісу універсального характеру пов'язані з нерозумінням «проблеми загального та особливого в історичному розвитку держав стародавнього світу», що вони «засновані на довільному поєднанні двох далеко не однозначних понять: поняття полісу і поняття міста-держави», і, хоча античний поліс представляє собою лише «різновид ... поширеної категорії міст-держав», не слід випускати з уваги саме «своєрідність цього окремого випадку» [5, с. 8-9].

Варто зазначити, що немає єдиної думки щодо трактування поліса як міста-держави. Одні дослідники вважають, що поліс не можна вважати державою, оскільки у VIII ст. до н.е. (період виникнення поліса) ще не існувало [6, с. 9]. Інші вважають, що давньогрецький поліс міг існувати й поза містом [7, с. 10]. Так, у Атиці, окрім Афін були й інші міста (Пірей, Елевсін), але вони не були полісами. А один із найбільших полісів Стародавньої Греції – Спарта був сільським поселенням.

Широкого розповсюдження набула точка зору відомого антикознавця Г. Кошеленко. Відповідно до якої, поліс і місто – принципово різні протилежні тенденції: поліс – об'єднання хліборобів і землевласників, а місто – центр промислового виробництва [8, с. 237].

Відповідно, обидва не співпадають один з одним процесами, і є з одного боку, формуванням і розвитком полісу в Греції, а з іншого – формуванням і

розвитком там міста. Ці процеси навіть багато в чому ставляться в ситуацію протилежності, протистояння між собою [9, с. 5-7].

Зважаючи на вищезазначені трактування, зазначимо, що поняття «місто» і «держава» стосовно до полісу потрібно розуміти в специфічно античному сенсі, який далеко не в усьому тотожний сучасному. Слід враховувати, що поліс – не тільки місто і не тільки держава, а щось більше. Поліс – це громадянська община, оскільки він досить тісно пов'язаний з категоріями громадянина і громадянства. Саме ці категоріями були визначальними для всього полісного буття. Тільки на їх основі може бути адекватно пізнаний феномен поліса.

Література

1. Андреев Ю. В. Введение. Раннегреческий полис (гомеровский период) / Ю. В. Андреев. – Л.: Изд. ЛГУ, 1976. – С. 24.
2. Фролов Э. Д. Рождение греческого полиса / Э. Д. Фролов. – СПб.: Издат. дом СПбГУ, 2004. – С. 63.
3. Суриков И. Е. Греческой полис архаической и классической эпох // Античный полис: курс лекций / Ин-т всеобщ. истории РАН; [отв. ред.: В. В. Дементьева, И. Е. Суриков. – М.: Ун-т Д. Пожарского, 2010. – С.12.
4. Меланченко И. В. Афинская демократия: государственное устройство и политический режим классических Афин в правовых, исторических, социальных терминах / И. В. Меланченко. – М.: Крафт +, 2007. – С. 7-8.
5. Андреев Ю. В. Античный полис и восточные города-государства // Античный полис: межвузовский сборник / Под ред. Э. Д. Фролова. – Л.: Изд. ЛГУ, 1979. – Вып. 5. – С.8-9.
6. Меланченко И. В. Афинская демократия. – С. 9.
7. Кошеленко Г.А. Древнегреческий полис / Г. А. Кошеленко // Античная Греция: проблемы развития полиса: В 2 т. / [Акад. наук СССР, Инт всеобщ. истории]; ред.: Е.С. Голубцова и др. – М. : Наука, 1983. – Т. 1: Становление и развитие полиса. – 1983. – С. 10.

8. Кошеленко Г. А. Греческий полис и проблемы развития экономики / Г. А. Кошеленко // Античная Греция: проблемы развития полиса: В 2 т. / [Акад. наук СССР, Инт всеобщ. истории]; ред.: Е.С. Голубцова и др. – М. : Наука, 1983. – Т. 1: Становление и развитие полиса. – 1983. – С. 237.
9. Кошеленко Г. А. Полис и город: к постановке проблемы / Г. А. Кошеленко // ВДИ. – № 1. – 1980. – С. 5-7.